

6. Рафальський О. О. Національні меншини України у XX столітті: Історіографічний нарис. К.: Поліус, 2000. 447 с.
7. Сірополко С. О. Історія освіти в Україні. К.: Наук. думка, 2001. 912 с.
8. Ставицька Н. Державна національно-культурна політика серед національних меншин в добу Української революції // Наукові записки: Збірник. К., 1999. Сер. «Політологія і етнологія». Вип. 9. С. 86-90.
9. Українське державотворення: Невитребуваний потенціал. Словник-довідник / за ред. О. М. Мироненка. К.: Либідь, 1997. 559 с.
10. Устименко В. М. Етнополітичні процеси в Українській Державі 1918 року // Гетьманат Павла Скоропадського: історія, постаті, контрверсії: Материали всеукр. наук. конф. 19-20 травня 2008. К., 2008. С. 267-275.
11. Хитра А. Державно-правові погляди Павла Скоропадського: Автореф. дис... канд. юрид. наук. Львів, 2003. 19 с.

Гончарова Л. В., студентка ХНПУ ім. Г. С. Сковороди
Науковий керівник – канд. іст. наук, доц. О. В. Дьякова

ДІЯЛЬНІСТЬ І. СТЕШЕНКА НА ПОСАДІ ГЕНЕРАЛЬНОГО СЕКРЕТАРЯ І МІНІСТРА НАРОДНОЇ ОСВІТИ УНР

Іван Матвійович Стешенко – видатний громадсько-політичний діяч і педагог, талановитий поет, літературознавець і перекладач. Він прожив недовго – йому не було навіть сорока п'яти, коли куля невідомого вбивці обірвала його життя. Справжній патріот, який понад усе любив Україну, Іван Стешенко так багато встиг зробити, що його ім'я назавжди залишиться в пам'яті вдячних нащадків прикладом самовідданого служіння українському народові. Громадсько-політична діяльність І. М. Стешенка є важливою сторінкою національно-державного розвитку України: активний учасник національного відродження кінця XIX – початку XX ст., організатор (спільно з Лесею Українкою) першого

українського соціал-демократичного гуртка. На особливу увагу заслуговує внесок І. М. Стешенка у справу відродження національної освіти і національної системи управління освітою. Насучасному етапі реформування освітньої галузі, і системи управління освітою досвід його діяльності на посаді генерального секретаря і міністра освіти може бути корисним для нинішніх органів керівництва освітою.

Інтерес до такої непересічної постаті, як І. Стешенко був як за його життя, так і зберігався в історичній науці й до сьогодні. В контексті досліджуваної проблеми значний інтерес становлять праці В. Білоцерківського, В. Головченка [1], С. Болтівця [2], В. Майбороди [6], Н. Миронця, А. Пономаренка [7] та ін. Однак, поза увагою дослідників залишилися такі проблеми як діяльність І. М. Стешенка на посаді генерального секретаря і міністра народної освіти УНР.

Після проголошення Першого Універсалу Центральної ради 10 червня 1917 р. стало можливим створення 15 червня 1917 р. першого українського уряду – Генерального секретаріату України. П'ята сесія Центральної ради доповнила його склад генеральним секретарем освіти, яким став І. Стешенко [10, с. 29-32; 12, с. 239]. «Він одразу прийняв цю посаду, без вагання, без фарисейського одмовлення, без покликання на свою нездатність, невідповідність... Знав він, що важить такий портфель і підняв його на плечі, віддався праці з всією силою свого великого і щирого патріотизму» [8, с. 684]. Основні завдання Генерального секретарства освіти були викладені в Декларації Генерального секретаріату України від 27 червня 1917 р.: «В справі народної освіти Секретаріат має на меті насамперед з'єднати в своїх руках все керування шкільною освітою, а власне: догляд за проведенням на місцях українізації школи, організації видання підручників, відшукування і приготування учителів для шкіл та поміч у згуртуванню їх у професійні товариства» [14, с. 159].

Програма діяльності генерального секретаря освіти була розглянута на 2-му Всеукраїнському вчительському з'їзді, який відбувся 10-12 серпня 1917 р. Цей з'їзд мав велике значення для організації системи освіти, оскільки на ньому були визначені основні риси єдиної школи в Україні. Передбачалося, що загальноосвітня школа повинна бути семирічною. Програма гімназії складалась із

чотирьохрічного курсу. Технічні школи і сільськогосподарські училища планувалось так пристосувати, щоб до них можна було вступити безпосередньо після семирічної загальної школи. Всі громадяни повинні були мати право на безкоштовну нижчу, середню і вищу освіту [9, с. 39-40; 4, с. 32-33]. За рішенням з'їзду Генеральне секретарство освіти мало призначити в кожную українську губернію, у кожний повіт своїх представників – комісарів освіти, яким підлягали б усі школи, позашкільна і дошкільна освіта; у Києві мала бути заснована Педагогічна академія, в губерніях – підготовлено кадри лекторів та інструкторів українознавства, по всіх повітах організовано вчительські спілки, а по всіх селах – товариства «Просвіта». Генеральному секретареві освіти з'їзд доручив створити комісії для вироблення програм українознавства і видання відповідних підручників. Великого значення делегати з'їзду надавали відкриттю в Києві восени 1917 р. Українського народного університету [1, с. 82]. Крім того, з'їзд виявив турботу і щодо організації позашкільної освіти, яка вимагала відкриття книгарень, бібліотек, читалень, Народних домів та інших установ [4, с. 34-35].

Зразу ж після другого Всеукраїнського вчительського з'їзду І. М. Стешенко розгорнув діяльність по скликанню Всеукраїнського професійного вчительського з'їзду. На ньому було затверджено Всеукраїнську вчительську спілку, створену ще 30 травня 1917 р. на лекторських курсах [3, с. 277; 11, с. 36-39]. А з вересня 1917 р. починає виходити журнал «Вільна українська школа» – орган Всеукраїнської вчительської спілки. Він відіграв важливу роль у згуртуванні української громадськості навколо освітніх справ. Іван Стешенко разом із Спиридоном Черкасенком, Миколою Зерновим, Софією Русовою та іншими взяв активну участь у його створенні [7, с. 122].

Важливою проблемою у формуванні апарату управління шкільними справами був правильний підбір кадрів і визначення структури секретарства освіти. І. М. Стешенко призначив товаришем генерального секретаря освіти – П. І. Холодного, авторитетного педагога і громадського діяча, з яким він працював у Товаристві шкільної освіти. Провідними керівниками секретарства освіти стали члени цього товариства: О. К. Дорошкевич, А. І. Лещенко,

В. К. Прокопович, М. В. Сіماشкевич, С. Ф. Русова, О. М. Стешенко [9, с. 98]. За серпень-вересень 1917 р. були засновані такі відділи секретарства: початкової школи, середньої та вищої школи, позашкільної освіти, загальна канцелярія та відділ мистецтв. В зіставленні з нинішньою структурою органів державного управління Генеральне секретарство освіти відало справами кількох міністерств та відомств: освіти, науки, культури, архівів [2, с. 29].

Важливою справою, якою клопоталося секретарство освіти, було забезпечення шкіл українськими вчителями. Велика кількість учителів, які могли активно працювати на користь рідної школи, знаходилась у військових частинах на фронті. Генеральний секретар освіти І. М. Стешенко звернувся до головнокомандуючого арміями Південно-Західного фронту О. Брусилова з проханням вжити заходів у справі звільнення від військової служби воїнів-учителів всіх типів шкіл. За клопотанням І. Стешенка та при сприянні генерала О. Брусилова переважну їх більшість – майже 13 тис. чоловік – звільнили від військової служби [5, с. 20]. Влітку 1917 р. секретарство освіти підтримало Товариство шкільної освіти у справі проведення українських учительських курсів і допомагало кадрами лекторів [6, с. 69].

Після затвердження Генерального секретарства освіти Тимчасовим урядом його вплив на розвиток шкільної освіти став дещо помітнішим. 25 вересня 1917 р. в помешканні Київської шкільної округи відбулося офіційне ознайомлення генерального секретаря освіти І. М. Стешенка із службовцями округи. У своїй промові, яку він проголосив українською мовою, І. М. Стешенко підкреслив, що Генеральний секретаріат України є вищою крайовою владою і в справах освіти. 8 жовтня 1917 р. І. М. Стешенко був представлений як генеральний секретар освіти на загальних зборах директорів середніх шкіл, голів педагогічних рад, інспекторів вищих початкових шкіл, представників батьківських комітетів. Він звернувся до присутніх з промовою, в якій визначив основні принципи своєї діяльності. Серед них були такі: надання українській мові державного характеру, обов'язкове запровадження предметів українознавства у середніх школах,

забезпечення прав національних меншин, проведення демократизації управління школами [3, с. 277].

Значну увагу І. М. Стешенко приділяв українізації середньої освіти, яка здійснювалася двома шляхами: відкриття нових українських гімназій і запровадження предметів українознавства в існуючих середніх школах. Всього до осені 1917 р. було відкрито 53 українські гімназії: на Київщині – 18, на Полтавщині – 16, на Поділлі – 5 гімназій і 1 реальна школа, на Херсонщині – 5, на Катеринославщині – 2, на Волині – 5, на Чернігівщині – 1. Майже всі вони існували на приватні або громадські кошти [16, с. 115]. 11 жовтня 1917 р. генеральний секретар освіти І. М. Стешенко видав циркуляр директорам середніх навчальних закладів усіх відомств та інспекторам вищих початкових, торгівельних та ін. шкіл України про запровадження української мови, українознавства у середніх навчальних закладах [14, с. 340; 17, с. 72-73].

Багато зусиль поклав І. М. Стешенко на створення української вищої освіти. Першим досягненням в цій справі стало урочисте відкриття Українського народного університету в Києві 5 жовтня 1917 р. До кінця жовтня 1917 р. на три факультети Українського університету (історико-філологічний, правничий і фізико-математичний) записалося 1370 слухачів [13, с. 108-109]. Народний університет у Києві став тим фундаментом, на якому у жовтні 1918 р. було створено перший Державний український університет [6, с. 75]. Наступним кроком на шляху створення нових вищих шкіл було відкриття 7 листопада 1917 р. Української педагогічної академії у Києві. Діяльність академії розпочалася з відкриття однорічних педагогічних курсів для підготовки вчителів українських середніх шкіл з українознавства. На початок роботи академії було зараховано 50 дійсних слухачів з вищою освітою [13, с. 109]. 22 листопада 1917 р. відбулося відкриття Української академії мистецтв [14, с. 315-316].

З метою справедливого врегулювання прав усіх національностей України на освіту, на подання І. М. Стешенка, 28 грудня 1918 р. Центральна рада ухвалила Закон про скасування шкільних округ. Згідно з цим Законом керівництво справами Київської, Харківської та Одеської округ передавалась комісаріатам у

справах шкільних округ, які складались з 4-х українців і 3-х представників національних меншин. Право призначення комісарів надавалося генеральному секретареві освіти, а від національних меншин – за згодою з національними секретарствами [15, с. 75].

Значні зміни відбулися у керівництві Генеральним секретарством освіти після проголошення IV Універсалом Центральної ради 11 січня 1918 р. Генеральний Секретаріат України було перейменовано на Раду народних міністрів. Відповідно до цього Генеральне секретарство освіти – на Міністерство народної освіти. Розпорядженням П. І. Холодного від 12 січня 1918 р. всі папери, які виходили з Міністерства освіти, підписувалися «Народний міністр» або «Товариш міністра» [15, с. 102-104]. Першим міністром народної освіти став, таким чином І. М. Стешенко. Але після того, як 15 січня 1918 р. голова Ради народних міністрів В. К. Винниченко подав заяву про відставку, разом з ним це зробили народні міністри (члени УСДРП), в тому числі й І. Стешенко [15, с. 114-115, 151].

Таким чином, з утворенням першого українського уряду – Генерального секретаріату України І. М. Стешенко обійняв посаду генерального секретаря освіти. За короткий період діяльності на цій посаді він здійснив важливі кроки у справі розвитку національної системи освіти і управління освітою в Україні. І. М. Стешенко був ініціатором та організатором процесу українізації початкової середньої та вищої школи, керівником першого державного органу управління освітою в Україні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білоцерківський В. Я., Головченко В. І. Іван Стешенко – подвижник на ниві українського національного відродження // Укр. іст. журн. № 6. С. 77-83.
2. Болтівець С. Педагогічні погляди та ідеї Івана Стешенка // Український педагог Іван Стешенко: Посібник з історії педагогіки для курсистів інститутів удосконалення вчителів, студентів вищих педагогічних навчальних закладів. К.: Київ. міжрегіон. ін-т удоскон. вчителів ім. Б. Грінченка. С. 156-165.

3. Дорошенко Д. Історія України. 1917-1923 рр.: В 2-х т.: Документально-наукове видання / Упоряд.: К.Ю. Галушко. К., Темпора, 2002. Т. 1: Добба Центральної Ради. 320 с.
4. Другий Всеукраїнський учительський з'їзд у Києві // Вільна українська школа. 1917. № 1. С. 32-35.
5. Мазур В. Н., Розовик Д. Л. Перші кроки національної школи. Про освітянський аспект у діяльності Української Центральної Ради // Наука і суспільство. 1993. № 2. С. 18-21.
6. Майборода В. Іван Стешенко – перший генеральний секретар і міністр освіти України // Український педагог Іван Стешенко: Посібник з історії педагогіки для курсистів інститутів удосконалення вчителів, студентів вищих педагогічних навчальних закладів. К.: Київ. міжрегіон. ін-т удоскон. вчителів ім. Б. Грінченка. С. 62-79.
7. Миронець Н., Пономаренко А. Іван Стешенко – поет, учений, політик // Український педагог Іван Стешенко: Посібник з історії педагогіки для курсистів інститутів удосконалення вчителів, студентів вищих педагогічних навчальних закладів. К.: Київ. міжрегіон. ін-т удоскон. вчителів ім. Б. Грінченка. С. 112-132.
8. Пам'яті І. М. Стешенка // Книгарь. 1918. Ч. 12-13. С. 681-686.
9. Постернак С. Із історії освітнього руху на Україні за часи революції 1917-1919 рр. К., 1920. 127 с.
10. Ресент О. Нариси з історії Української революції // Історія України. 2000. № 29-32. 80 с.
11. Резолюції 1-го Всеукраїнського Професійного вчительського з'їзду // Вільна українська школа. 1917. № 1. С. 36-39.
12. Солдатенко В. Ф. Українська революція. Історичний нарис. К.: Либідь, 1999. 976 с.
13. Сушицький Ф. Про вищі українські школи на Україні // Вільна українська школа. 1917. № 2. С. 108-109.
14. Українська Центральна Рада: Документи і матеріали: У 2 т. К.: Наук. думка, 1996. Т. 1: 4 березня – 9 грудня 1917 р. 588 с.

15. Українська Центральна Рада: Документи і матеріали: У 2 т. К.: Наук. думка, 1997. Т. 1: 10 грудня 1917 р. – 29 квітня 1918 р. 422 с.
16. Українські гімназії // Вільна українська школа. 1917. № 2. С. 115.
17. Циркуляр до директорів середніх шкіл всіх відомств та інспекторів вищих початкових торгових та інших шкіл України // Вільна українська школа. 1918. № 5-6. С. 72-73.

Довганюк А. С., студентка ХНПУ ім. Г. С. Сковороди
Науковий керівник – канд. іст. наук, доц. О. С. Гончарова

РОЛЬ С. ЄФРЕМОВА У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ ЗА ЧАСІВ ГЕТЬМАНАТУ П. СКОРОПАДСЬКОГО ТА ДИРЕКТОРІЇ

Вивчення історії національних змагань в Україні неможливо уявити без дослідження дій певних осіб, які брали в них участь. Так, успіхи й результати боротьби українського народу 1917 – 1921 рр. багато в чому пояснюються як сильними, так і слабкими сторонами тогочасних творців національної державності, рівнем теоретичної зрілості, здатністю до практичного виконання поставлених завдань. Об'єктивне відтворення подій української революції неможливе без звернення до постаті Сергія Олександровича Єфремова, який з юнацьких років зробив свій життєвий вибір, утвердився в світоглядних позиціях, ставши на шлях захисника та провідника української національної ідеї. Не відмовився він від її реалізації й в часи гетьманату П. Скоропадського та Директорії. Не входячи до державних структур, він, відігравав значну роль в суспільно-політичному житті.

Суспільно-політична діяльність Сергія Єфремова привертала увагу науковців. На особливу увагу заслуговують роботи В. Вериги [2], О. Любовця [6], Л. Могильницького [7], В. Стрільця [9]. Автори подають окремі аспекти його діяльності у період української революції 1917-1921 рр. і приходять до єдиного